ELSEVIER

Available online at www.sciencedirect.com

ScienceDirect

journal homepage: <http://www.elsevier.com/locate/kontakt>

Original research article

Destandardizace rodinných drah: rodičovství v nesezdaném soužití jako alternativa i cesta k manželství

De-standardization of family trajectories: Childbearing in unmarried cohabitation not only as an alternative but also as a pathway to marriage

Miluše Vítečková^{a*}, Jana Klímová Chaloupková^b

^a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra pedagogiky a psychologie

^b Sociologický ústav AV ČR, oddělení Hodnotových orientací ve společnosti

INFORMACE O ČLÁNKU

Received: 2013-10-30

Received in revised form:

2014-02-03

Accepted: 2014-05-06

Published online: 2014-06-23

Keywords:

Unmarried cohabitation

Parenthood

Family trajectories

Marriage

ABSTRACT

Based on a secondary analysis of data from qualitative research of unmarried parental couples, this article explores childbearing in unmarried cohabitation from the perspective of de-standardisation and individualization of family trajectories. Drawing upon a differentiation of their situation at the moment around childbirth and their actual attitudes, it distinguishes heterogeneity of views of unmarried parents on the position of an unmarried cohabitation with child in their family trajectories. Overall, the analysis identifies five dimensions of individualization of attitudes in family formation processes: (1) diversification of views on timing of entry to marriage in terms of age and length of unmarried cohabitation, (2) an emphasis on situational barriers to entry into marriage, (3) weakening of influence of the family of orientation, (4) a consideration of views on the legal (dis)advantages of marriage, and (5) different symbolic meanings attached to marriage and unmarried cohabitation and to the status of married and unmarried partners.

SOUHRN

Klíčová slova:

nesezdané soužití

rodičovství

rodinné dráhy

manželství

Tento článek s využitím sekundární analýzy kvalitativního výzkumu nesezdaných párů s dětmi zkoumá rodičovství v nesezdaném soužití z perspektivy destandardizace a individualizace rodinných drah. Na základě rozlišení situace a postojů nesezdaných párů v době před narozením dítěte a v současnosti identifikuje rozmanitost pohledů nesezdaných rodičovských párů na pozici nesezdaného soužití v rámci jejich rodinných drah. Analýza odhaluje pět dimenzí individualizace představ nesezdaných o procesu formování rodiny: 1) diverzifikace představ o vhodném časování vstupu do manželství s ohledem na věk i na délku soužití; 2) důraz na existenci situačních bariér vstupu do manželství; 3) oslabování vlivu původní rodiny; 4) zvažování výhod a nevýhod právního postavení manželů a nesezdaných partnerů; 5) různé vnímání symbolického významu manželství a nesezdaného soužití a postavení manželů a nesezdaných partnerů.

© 2014 Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta.

Published by Elsevier Urban & Partner Sp. z o. o. All rights reserved.

* **Korespondenční autor:** PhDr. Miluše Vítečková, Ph.D., Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice; e-mail: mviteckova@pf.jcu.cz
<http://dx.doi.org/10.1016/j.kontakt.2014.05.001>

KONTAKT XVI/2: 163–173 • ISSN 1212-4117 (Print) • ISSN 1804-7122 (Online)

Úvod

Zvyšování plurality rodinných uspořádání, zejména nárůst podílu dětí narozených mimo manželství a rozšíření nesezdaných soužití (neformálních partnerských soužití osob rozdílného pohlaví – dále také NS), je jednou z nejvýraznějších změn demografického chování, ke kterým dochází v posledních desetiletích v evropských zemích [1, 2, 3]. Významnými změnami prochází i rodinné chování v České republice. Zatímco v roce 2012 dosahoval v České republice podíl dětí narozených mimo manželství 43,4 % a v případě prvorozených dětí již 54,5 %, na počátku 90. let se podíl dětí narozených mimo manželství pohyboval pod hranicí 10 % [4]. Spolu s těmito změnami dochází v České republice v 90. letech k poklesu sňatečnosti a zvyšování sňatkového věku [4]. Jak uvádí Fialová [5], fenomén mimomanželské plodnosti je historicky vyšší v prostředí s vyšším sňatkovým věkem a tam, kde část dospělé populace do manželství nevstupuje.

Ačkoli nárůst podílu dětí narozených mimo manželství, probíhající pozvolna od 80. let 20. století a akcelerující v České republice v 90. letech, nelze vysvětlit pouze zvyšováním obliby nesezdaných soužití, přesto tento nárůst naznačuje, že se nesezdané soužití stává ve vzrůstající míře prostředím, ve kterém jsou vychovávány děti [6]. I když výzkumy postojů ukazují, že v České republice dochází k oslabování normativního spojení manželství a rodičovství a roste tolerance veřejnosti k nesezdaným soužitím a výchově dítěte mimo manželství, hodnocení instituce manželství zůstává poměrně vysoké a nesezdaná soužití jsou vnímána převážně jako „předmanželská“ [6, 7]. Data z České republiky ukazují, že přibližně 40 % žen, které žily při narození prvního dítěte v nesezdaném soužití, vstupuje později do manželství a druhé dítě se častěji rodí do manželského svazku [8].

Rozšíření nesezdaných soužití a nárůst podílů dětí narozených mimo manželství jsou vysvětlovány dvěma skupinami důvodů: zaprvé změnami hodnot a rostoucím individualismem ve společnosti [1, 9], za druhé změnami ekonomických podmínek a nárůstem nejistoty na pracovním trhu, jejichž důsledkem je odklad dlouhodobějších závazků a preference nesezdaného soužití jakožto volnějšího svazku oproti manželství [10, 11]. Vedle individuálních (hodnotových) a institucionálních faktorů má na proces rozšíření nesezdaných soužití vliv i efekt difuze, který poukazuje na to, že čím jsou nesezdaná soužití rozšířenější, tím s sebou volba tohoto soužití nese menší sociální stigma a tím slabší je normativní tlak vůči potřebě formálního potvrzení svazku [2].

Kvalitativní studie, které se zaměřovaly na neprovdané matky s nižšími příjmy ve Spojených státech, zdůrazňují význam ekonomických důvodů pro vstup do manželství, zejména výši příjmu a stabilitu zaměstnání muže [12, 13, 14, 15]. Mezi další faktory, které je odrážejí od vstupu do manželství [13, 14, 16], patří obavy z rozvodu, testování vztahu a výchova dětí z předchozích partnerství.

V České republice se této problematice věnoval zatím především kvantitativní výzkum. Z výsledků, které uvádí Hamplová [6], vyplývá, že neprovdané matky, které žily

v nesezdaném svazku, uváděly pro daný typ soužití dva hlavní důvody: liberální hodnoty a pragmatickou motivaci. Hodnotové důvody zastávaly častěji ženy s vyšším a středním vzděláním. Manželství považovaly spíše za formalitu či uváděly, že se nechťely vdávat těhotné. Pro druhou skupinu matek žijících v nesezdaném soužití byla typická nejistota s partnerským vztahem a postoj, že manželství nepřináší žádné výhody.

Zvyšování rozmanitosti rodinných uspořádání je součástí širších procesů, které jsou v literatuře označovány jako destandardizace rodinných drah [17, 18]. Procesy individualizace a destandardizace rodinného chování zahrnují, vedle zvyšování variability rodinných uspořádání, rozvolňování pořadí rodinných tranzic, jejich časování a oslabování a rozvolňování sociálních očekávání s nimi spjatých [18, 19]. Z hlediska dalšího průběhu rodinných drah lze rozlišit tři typy nesezdaných svazků, do kterých se narodilo dítě: 1) nesezdané soužití s dětmi jako fáze procesu vstupu do manželství; 2) nesezdané soužití s dětmi jako alternativa k manželství a 3) nesezdané soužití s dětmi přibližující se manželství [20]. Třetí typ nesezdaných svazků se může rozvinout v případě, kdy jsou nesezdaná soužití s dětmi ve společnosti široce rozšířena a prakticky neexistují rozdíly v institucionální podpoře v závislosti na rodinném stavu. Nemusí znamenat odmítání manželství a nesezdané páry mohou nakonec (zpravidla po delší době než v prvním typu) vstoupit do manželství [20].

Perspektiva životní dráhy dává důraz na vývoj životních uspořádání v průběhu života, vzájemnou provázanost životních událostí a jejich zakotvení v širším institucionálním a normativním kontextu [21, 22]. Koncept rodinných drah, který z této perspektivy vychází, umožňuje zkoumat dynamiku rodinných a partnerských uspořádání, která jsou vytvářena ve vzájemných interakcích životních drah blízkých osob (tzv. *linked lives*) [22]. Perspektiva životní dráhy se navíc opírá o předpoklad, že časování a pořadí životních událostí je spojeno s určitými sociálními očekáváními [23]. Zatímco na makroúrovni se výzkum životní dráhy zaměřuje na analýzu institucionalizace životní dráhy a na normy týkající se organizace životních drah, na mikroúrovni se studuje průběh individuálních životních trajektorií a individuální životní plány a strategie [24].

Tento článek se zaměřuje na dvě hlavní otázky. První otázkou je, jak nesezdané rodičovské páry vnímají své současné rodinné uspořádání v kontextu svých rodinných drah. Do jaké míry je preferovaným rodinným uspořádáním a kdy je považováno za přechodný stav? Jak se rozhodování o vstupu do rodičovství promítalo do úvah o změně formy partnerského vztahu? Druhou otázkou, na kterou se zaměříme, je, jaké důvody vedou nesezdané páry k úvahám o vstupu do manželství (pokud o něm vůbec uvažují) a jaké je naopak od manželství odrazují.

Metodika a charakteristika souboru

S využitím perspektivy životní dráhy se v tomto článku zaměřujeme na to, jak nesezdané rodičovské páry konstruují svoji rodinnou dráhu a místo nesezdaného soužití v ní. Na rozdíl od předchozích studií motivací rodičovství

mimo manželství v České republice [6] vychází tato studie z kvalitativního výzkumu a je věnována nejenom postojům žen, ale postojům obou partnerů. Právě kvalitativní přístup umožňuje zjišťovat, jak je konstruována rodinná dráha samotnými aktéry, jak si jedinci utvářejí své životní plány, jak se vztahují k sociálním normám a očekáváním a jak se tyto plány odrážejí v jejich jednání.

Tento článek přináší sekundární analýzu dat kvalitativního výzkumu nesezdaných párů s dětmi, který byl uskutečněn v letech 2008–11 v České republice v rámci disertačního výzkumu Vítěčkové [25]. Výzkumný vzorek zahrnuje 17 nesezdaných párů vychovávajících alespoň jedno dítě, jehož jsou oba biologickými rodiči, a 4 matky žijící v takovémto nesezdaném soužití, jejichž partneri se výzku-

mu odmítli zúčastnit. Rozhovory byly prováděny s oběma partnery samostatně, aby bylo možné zachytit případné rozdílné postoje partnerů. Dále byl proveden jeden skupinový rozhovor se dvěma páry (Ingrid s Robertem a Stelou s Kamilem), což umožnilo postihnout vzájemné interakce partnerů. Kontakty na nesezdané páry byly získány metodou „snowball“. Shrnutí základních charakteristik komunikačních partnerů uvádí tabulka 1. V rámci výzkumu se podařilo docílit variability z hlediska vzdělání, délky společného soužití, věku dítěte (dětí), rodinného stavu a velikosti místa bydliště. Převažují komunikační partneři ve věku 30–39 let. Z důvodu zachování anonymity jsou jména komunikačních partnerů uváděna pod pseudonymy.

Tabulka 1 – Základní charakteristika komunikačních partnerů a partnerek (první údaj o dětech z předchozího vztahu se týká dětí ženy, druhý údaj – v závorce – dětí z předchozího vztahu muže)

Nesezdaný pár	Délka soužití	Délka vztahu	Věk dětí ze souč./ z předch. vztahu	Bydliště	Vzdělání Ž/M	Věk Ž/M	Rodinný stav Ž/M
Ingrid, Robert	10	11	7/18 a 22	město	vyuč./vyuč.	40/36	rozv./svob.
Stela, Kamil	11	17	6 a 9	město	vyuč./vyuč.	36/37	svob./svob.
Irena, Filip	4	6	1/7 (5)	obec	SŠ/SŠ	31/35	rozv./rozv.
Šárka, Radim	24	25	19/ (35)	velkoměsto	SŠ/VŠ	48/64	svob./rozv.
Radana, Dan	5	6	1	město	VŠ/VŠ	28/29	svob./svob.
Milena, Luboš	3	4	3/12 a 16 (11)	obec	VŠ/VŠ	35/45	rozv./rozv.
Helena, Bedřich	19	21	1 a 4	velkoměsto	VŠ/VŠ	39/40	svob./svob.
Nada, Tomáš	8	8	1 a 6	velkoměsto	VŠ/VŠ	29/31	svob./svob.
Linda, Štěpán	7	10	2	město	SŠ/VŠ	31/33	svob./svob.
Kamila, Oldřich	4	4	2	velkoměsto	SŠ/SŠ	35/31	svob./svob.
Adéla, Matěj	9	9	1	velkoměsto	SŠ/vyuč.	29/33	svob./svob.
Sylva, Oleg	9	9	6	velkoměsto	vyuč./vyuč.	38/38	rozv./svob.
Gábina, Ivan	8	9	6	město	VŠ/VŠ	37/33	rozv./svob.
Ela, Štefan	9	10	3 a 9	obec	ZŠ/ZŠ	27/27	svob./svob.
Ema, Igor	10	14	10 a 11	obec	ZŠ/ZŠ	26/28	svob./svob.
Zuzana, Norbert	10	10	3 a 5	vesnice	VŠ/VŠ	31/33	svob./svob.
Anna, Karel	2	4	1	město	SŠ/SŠ	30/30	svob./svob.
Renata	12	13	8	město	SŠ	38	svob.
Květa	30	30	23/38	vesnice	vyuč.	55	rozv.
Věra	4	7	3/14	vesnice	SŠ	38	rozv.
Nora	5	9	5	obec	ZŠ	23	svob.

Hlavní technikou sběru dat byl polostrukturovaný rozhovor provedený v prostředí určeném komunikačními partnery – většinou v jejich domácnosti. Na začátku rozhovoru byli komunikační partneři a partnerky požádáni, aby hovořili o svém současném partnerském vztahu (jak dlouho spolu žijí, kdy se jim narodilo dítě atd.). Rozhovory se mj. snažily mapovat předchozí rodinnou dráhu, změny představ o ní i představy o budoucnosti. Mezi další tematické okruhy patřily důvody, které je vedou k tomu, že žijí s partnerem/partnerkou v nesezdaném soužití, a rozdíly, které vnímají mezi manželstvím a nesezdaným svazkem. Rozhovory byly nahrány, následně doslovně přepsány a analyzovány s použitím programu ATLAS.ti. Bylo využito metod

otevřeného a axiálního kódování [26, 27]. Spolu s tím byly v průběhu analýzy opakovaně poslouchány nahrané rozhovory, což podle Kaufmanna [28] umožňuje lepší pochopení výpovědí a lepší využití bohatosti získaného materiálu. Vzhledem k tomu, že se postoje k povaze nesezdaného soužití mohou lišit v závislosti na životní situaci, ve které se komunikační partneři nacházejí, je u citací z rozhovorů uveden nejen věk komunikačního partnera/partnerky a jeho/její vzdělání, ale i délka trvání nesezdaného soužití, věk dítěte (dětí) narozených do tohoto vztahu a informace o případné zkušenosti s rozvodem manželství. Pokud není uvedeno jinak, jsou komunikační partneři a partnerky svobodní/svobodné.

Výsledky

Typy rodinných trajektorií nesezdaných rodičovských párů

S výjimkou párů, u kterých bylo impulzem ke společnému soužití teprve (zpravidla neplánované) těhotenství, komunikační partneři a partnerky v rozhovorech netematizují to, jak se rozhodovali o tom, že spolu začnou žít. Větší důraz byl kladen na rozhodování o vstupu do rodičovství. Provedené rozhovory potvrzují, že rozhodování o vstupu do rodičovství, těhotenství a případně narození dítěte můžeme považovat za klíčové okamžiky, kdy partnerské páry často zvažují změnu formy partnerského stavu [29]. Partnerské páry, které se účastnily výzkumu, byly v době bezprostředně před narozením prvního společného dítěte (resp. před těhotenstvím) v různých výchozích situacích. Můžeme rozlišit tři situace: 1) dlouhodobé nesezdané soužití svobodných; 2) partnerský vztah bez společného soužití; 3) nesezdané soužití po rozvodu, často s dětmi z předchozího vztahu.

V následujícím textu rozlišíme – na základě situace a postojů v době před narozením prvního společného dítěte a v současnosti – různé typy rodinných trajektorií nesezdaných párů s dětmi. Přestože některé typy rodinných trajektorií nesezdaných rodičovských párů jsou spjaté se specifickými motivacemi, nesezdané páry většinou uvádějí více motivů, které je vedou k preferenci nesezdaného soužití, či které je naopak vedou k úvahám o vstupu do manželství, a tyto motivy se vyskytují napříč rozlišenými typy. V druhé části se podrobněji zaměříme na tyto motivace a budeme analyzovat posun směrem k individualizaci představ nesezdaných o průběhu rodinné dráhy a vhodném načasování vstupu do manželství.

Páry, které spolu dlouhodobě žily v nesezdaném soužití před narozením dítěte

Vzhledem k zvyšování věku při narození prvního dítěte a vzhledem k rozšíření fenoménu nesezdaného svazku řada partnerských párů v době, kdy se rozhodovala o vstupu do rodičovství, již několik let žila ve společné domácnosti. Z hlediska vztahu plánů o průběhu rodinné dráhy a současných představ můžeme rozlišit: 1) páry, které se odklonily od původního záměru vstoupit do manželství; 2) páry, které dávaly přednost vstupu do rodičovství; 3) páry, které se shodují na odkladu svatby až na dobu po narození dítěte; 4) páry, pro které bylo narození dítěte impulzem k plánování svatby; 5) páry preferující dlouhodobé nesezdané soužití.

(1) Odklon od záměru vstoupit do manželství

Jak ukazuje příklad páru vysokoškoláků ve věku kolem 40 let, Heleny a Bedřicha, kteří mají děti ve věku 1 a 4 roky, prodlužování původně zamýšleného předmanželského nesezdaného soužití může vést k odklonu od záměru vstoupit do manželství. I když jejich životní plány zahrnovaly „tradiční“ rodinnou dráhu – vstup do manželství a poté vstup do rodičovství, odklad rodičovství do vyššího věku a předchází téměř patnáctileté nesezdané soužití je přivedlo k postoj, že vstup do manželství je zbytečný.

„Začali jsme spolu chodit, když nám bylo 18, tehdy jsme měli taky představy, že budeme mít spolu jednu děti, že se vezmeme. Potom běžely roky a já se dostal do pozice, nebo alespoň já jsem to tak viděl, že se nic nezmění... To manželství vypadalo, že nám nepřinese nic, co bychom neměli už teď“ (Bedřich, 40 let, VŠ, NS – 19 let, děti 1 a 4 roky).

Podobně popisuje odkládání svatby Helena. Poukazuje přitom na existenci věkových norem, tedy očekávání, v jakém věku má ideálně dojít k určité životní události [30, 31].

Z „příliš brzo“ na svatbu se tak postupně může stát „příliš pozdě“ či „nikdy“. Vysvětlením odklonu od záměru vstoupit do manželství může být liberalizace postojů a socializace do nesezdaného soužití [32]. Moors [32] na základě analýzy longitudinálních dat ukázal, že zkušenost s nesezdaným soužitím může vést k přehodnocení dříve zastávaných postojů k rodinnému uspořádání. Helena a Bedřich přitom zdůrazňují podobnost nesezdaného soužití s dětmi s manželstvím, a to i v souvislosti s případným rozpadem partnerského vztahu. Vymezují se proti postoji, že dlouhodobé nesezdané soužití je volnějším vztahem. Zároveň ale nevylučují, že do manželství vstoupí. Pokud ano, vstup do manželství by měl být speciální, spíše spontánní událostí.

(2) Priorita rodičovství

Pro další páry – např. pro pár se středoškolským vzděláním Oldřicha a Kamilu nebo pro Renatu (partner Renaty se výzkumu neúčastnil) – bylo v procesu formování rodiny klíčové rozhodnutí mít dítě. Na rozdíl od dalších rodinných tranzic, jako jsou uzavření sňatku nebo počátek společného partnerského soužití, je časování vstupu do rodičovství nejsilněji spojeno jak se sociálními očekáváními týkajícími se věku, tak i s biologickými limity.

Oldřich a Kamila o svatbě v době těhotenství neuvažovali, protože forma vztahu jim nepřipadá důležitá. Tím, co podle jejich přesvědčení vytváří rodinu, je společné rodičovství:

„My jsme si nejdřív, když jsme zjistili, že spolu chceme zůstat a že spolu chceme žít, tak jsme spolu nejdřív chtěli mít miminko. A protože mi přišlo, že je to důležitější, že je to jakoby podstatnější stvrzení svazku a pevnější stvrzení...“ (Kamila, 35 let, SŠ, NS – 4 roky, dítě 2 roky).

Přesto ale o vstupu do manželství z „vnějších“ důvodů uvažují. Oldřich poukazuje na roli institucionálních faktorů v rozhodování o změně formy partnerského stavu – tj. na rozdíly v postavení sezdáných a nesezdaných partnerů. Podle Oldřicha právní rámec vytváří na nesezdané tlak vstoupit do manželství.

Ve srovnání s manželstvím jsou role nesezdaných partnerů méně sociálně vymezené a nejsou spojeny jasnými sociálními ani formálními normami [33]. Součástí institucionálního kontextu je vedle právních rozdílů v postavení manželství a nesezdaného svazku i to, nakolik stát podporuje genderovou rovnost, resp. ekonomickou (ne)závislost partnerů [34, 35]. V případě páru Kamily a Oldřicha se střetávají nejen hodnotové orientace a postoje se zvažováním právních výhod manželství, ale i představy partnerů o samotné organizaci svatby. Oldřicha odráží samotná organizace svatby, zatímco Kamila by si ráda užila velkou svatbu.

I pro Renatu, které bylo v době narození dítěte třicet let, bylo v procesu formování rodiny nejdůležitější rozhod-

nutí mít dítě, které nebylo podmíněno vstupem do manželství. Renata připouští, že její preference nesezdaného soužití souvisela i s nejistotou ohledně stability vztahu v době před narozením dítěte a s obavami z rozvodu. Přesto ale připouští možnost vstupu do manželství v případě, že by s partnerem měli další dítě. Případ Renaty ukazuje, že motivace k vstupu do manželství či k životu v nesezdaném soužití je mnohovrstevnatá a často zahrnuje jak pragmatické, tak hodnotové důvody a představy o konstrukci rodiny či společného závazku.

(3) Shoda partnerů na odkladu svatby až po narození dítěte

Naopak třicátníci středoškolačka Linda a vysokoškolák Štěpán nebo vysokoškoláci Radana a Dan zvažovali v souvislosti s rozhodnutím mít dítě i vstup do manželství, ale nakonec ho v době těhotenství odložili až na dobu po narození dítěte. Podobně jako v předchozím případě tyto páry spolu již před narozením dítěte několik let žily. Na rozdíl od Kamily a Oldřicha ale rodičovství v nesezdaném soužití považují pouze za přechodný stav a shodují se na tom, že do manželství do několika let vstoupí – nesezdané soužití s dětmi je pro ně fází procesu vstupu do manželství. Na rozdíl od Kamily a Oldřicha je pro Lindu součástí definice rodiny i formální status. Přesvědčení, že „úplnou“ rodinu tvoří teprve manželská rodina, je pro ni jedním z motivů rozhodnutí vstoupit do manželství:

„No, protože se milujeme, máme se rádi, a řekli jsme si, že přece jenom bychom byli taková celková rodina“ (Linda, 31 let, SŠ, NS – 7 let, dvojčata 2 roky).

Štěpán zároveň naznačuje, že forma partnerského vztahu pro něho není zásadní, ale důležitá je kvalita vztahu. I když se vstupem do manželství souhlasí, dodává, že kdyby se Linda nechtěla vdávat, tak by mu to nevadilo.

Neochota vdávat se v těhotenství a organizovat svatbu „narychlo“, kterou vyjadřovala nejen Linda, ale i mnohé další komunikační partnerky, je dokladem významné hodnotové změny a rozvolnění normativního spojení vstupu do manželství a do rodičovství. Těhotenství přestává být silným důvodem pro vstup do manželství i pro ty, kteří o vstupu do manželství v budoucnu uvažují. Tento trend dokumentuje i výrazný pokles podílu těhotných nevěst (zatímco, jak uvádí Zeman [36], se ještě na počátku 90. let v České republice vdávalo až 60 % svobodných nevěst těhotných, v roce 2006 jejich podíl dosahoval už jen 30 %).

I Radana a Dan, kteří spolu žijí pět let a mají roční dítě, podmiňovali založení rodiny tradičními předpoklady, jako jsou dokončení studia, zahájení ekonomické aktivity, ekonomické zajištění, věk, ale nikoli již vstupem do manželství.

„Byli jsme s partnerem necelé čtyři roky, bydleli jsme spolu, já dokončila vysokou školu, začala pracovat. Myslím, že jsme zjistili, že bychom chtěli udělat další životní krok. Rozhodli jsme se, že si pořídíme miminko... Když jsem otěhotněla, mohli jsme uspořádat svatbu narychlo, ale neviděli jsme v tom nutnost“ (Radana, 28 let, VŠ, NS – 5 let, dítě 1 rok).

Nyní, rok po narození dítěte, Radana a Dan plánují svatbu, kterou by chtěli stihnout ještě před narozením druhého dítěte. Na rozdíl od Oldřicha Radana s Danem neuvádí právní důvody, ale spíše důvody vnitřní. Jak zmiňuje

Dan, jedním z motivů, proč chtějí vstoupit do manželství, je postoj rodičů.

(4) Narození dítěte jako impuls pro vstup do manželství

Zatímco některé páry v okamžiku, kdy čekají dítě, považují již vstup do manželství za zbytečný (viz výše), pro další páry je naopak narození a výchova dítěte momentem, kdy začínají uvažovat o změně formy partnerského stavu. Jejich zástupcem je pár středoškoláků Anna a Karel. Podobně jako pro Lindu i pro Annu a Karla zůstává navzdory odklonu od tradičního pořadí rodinných tranzic „správnou“ rodinou rodina manželská. Stejně jako pro některé další nesezdané rodiče je pro tento pár součástí představy o „správné“ rodině společné přijetí rodiny, které je vnímáno jako vnější zviditelnění blízkých rodinných vztahů a příbuzenství.

„Prostě teď už máme dceru, tak prostě chceme být jako ta rodina a přece jenom to manželství nás jakoby asi i spojí ne jenom formálně, ale já nevím, budeme si připadat jako rodina“ (Anna, SŠ, NS – 2 roky, dítě 1 rok).

Podobně jako Štěpán i Karel naznačuje, že nesezdaný svazek je pro něho jen jednou z možností rodinného uspořádání, ale vyšší symbolickou hodnotu přikládá manželství. Anna zároveň rozlišuje různé typy nesezdaných svazků a naznačuje, že vstup do manželství považuje za součást standardní životní dráhy. Vstup do manželství podle ní závisí na věku, fázi životní dráhy a předchozí životní zkušenosti. Poukazuje na to, že překážkou organizace svatby pro ni v minulosti představovaly konfliktní vztahy mezi jejími rozvedenými rodiči a od manželství ji odrazovala i zkušenost s rozvedenými rodiči. Srovnává svoji situaci jednak s rozvedenými, kteří žijí v nesezdaném soužití, a s „mladšími“, kteří (zatím) preferují vztah bez velkých závazků.

Přestože se normy o formování rodinné dráhy oslabují a proměňují, zachovávají si i přes postupující individualizaci určitý význam. Manželství po předchozím společném soužití je pro svobodné vnímáno jako součást standardní rodinné dráhy, časování vstupu do manželství ale závisí na okolnostech a individuálních představách nesezdaných partnerů.

(5) Preference dlouhodobého nesezdaného soužití

Zatímco předchozí skupiny nesezdaných partnerů považovaly rodičovství v nesezdaném soužití buď jako přechodný stav, nebo jako soužití podobné manželství, další nesezdané páry vyzdvihují specifickou povahu nesezdaných svazků. Můžeme je označit jako „programově“ nesezdané [37] nebo jako nesezdané soužití alternativní manželství [20]. Pro vysokoškoláky Naďu a Tomáše je nesezdané soužití projevem nekonformních hodnotových orientací a životního stylu a je na rozdíl od manželství více egalitárním partnerstvím.

„Přijde mi to, že je to víc partnerství, kdy oba mají stejný možnosti, stejná práva, víc berou toho druhýho. Pro mě je daleko závažnější to, když si slíbíme, že budeme spolu jenom mezi sebou, než starostovi podepsat nějaký papír“ (Naďa, 29 let, VŠ, NS – 8 let, děti 1 a 6 let).

Naďa s Tomášem se tak přibližují pojetí nesezdaného svazku založeného na individualistických principech [38]. Právě odkazem na vzájemný vnitřní závazek se Naďa do-

týká definice čistého vztahu, který je v literatuře spojován s nesezdaným soužitím. Podle Giddense [39] do čistého vztahu vstupují jedinci jen pro jeho vnitřní kvality a setravávají v něm, jen pokud jim tento vztah přináší dostatečné uspokojení, což způsobuje i jeho větší nejistotu a křehkost.

V některých případech ale dlouhodobé nesezdané soužití preferuje silněji jen jeden z partnerů. Příkladem takového páru jsou Stela a Kamil, kteří jsou oba vyučeni, žijí spolu 11 let a mají děti ve věku 6 a 9 let. Z rozhovorů vyplývá, že se v jejich případě stává otázka uzavření manželství předmětem vyjednávání, ve kterém se střetávají odlišné představy o významu manželství, organizaci svatby, výhodách nesezdaného svazku a obavy ze změny kvality vztahu či z případného rozvodu. Zatímco Kamil by se svatbě nebránil a přáli by si ji i jeho rodiče, Stela dává život v nesezdaném soužití do souvislosti s životním stylem a neochotou podřizovat se sociálním očekáváním či tlakům rodiny i s pragmatickými důvody. Zároveň ale Stela vyjadřuje obavy z případné změny. Navíc připouští, že jim nesezdané soužití přináší jisté výhody, protože má díky rozdílnému trvalému bydlišti nárok na příspěvek na bydlení.

Naopak pár vysokoškoláků Norbert a Zuzana, kteří spolu žijí 10 let a mají dvě děti ve věku 3 a 5 let, si nevzpomínají, že by vstup do manželství byl otázkou, která byla předmětem diskuse či vyjednávání. Zuzana uvádí, že o vstupu do manželství nikdy neuvažovala, podobně jako Stela spojuje manželství s většími vzájemnými nároky, které podle ní negativně ovlivňují vztah. Její partner Norbert hovoří o tom, že se jeho představy o rodinném uspořádání v průběhu času proměnily a nyní upřednostňuje spíše nesezdané soužití. Přesto ale oba nevylučují, že do manželství v budoucnosti vstoupí. Zuzana dává vstup do manželství do souvislosti s případnými výhodami, např. s existencí novomanželských půjček.

Nesezdané soužití, k němuž bylo impulzem těhotenství

Samostatnou skupinu tvoří páry, pro něž bylo impulzem ke společnému soužití teprve (většinou neplánované) těhotenství. Rodičovství v nesezdaném soužití vnímaly jako přechodný stav na zkoušku před vstupem do manželství nebo jako soužití podobné manželství. Neplánované těhotenství bylo pro některé z nich – např. pro Emu s Igorem, kteří mají oba základní vzdělání, důvodem odklonu od původních vlastních „tradičních“ představ o průběhu rodinné dráhy:

„Já jsem si říkala, najdu si přítele, s ním se vezmem, a pak až budeme mít děti, tak a ono to bude nakonec úplně obráceně“ (Ema, 26 let, ZŠ, NS – 10 let, děti 10 a 11 let).

Ema a Igor o svatbě v době těhotenství neuvažovali a vzhledem k tomu, že Ema byla v té době ještě nezletilá, nesplňovala ani formální věkové normy pro vstup do manželství. Významným důvodem byl i pocit nejistoty s partnerským vztahem v době těhotenství a přání vyzkoušet si nejdříve fungování společného soužití.

Podobně, jak dokládají zjištění zahraničních výzkumů neprovdaných rodičů, jsou součástí důrazu na testování vztahu i obavy z případného rozvodu a vysoké nároky na manželství i představy o vhodném věku při vstupu do manželství. Ema i její partner Igor přikládají manželství vysoký symbolický význam a považují manželství za větší závazek než nesezdaný vztah.

O odkladu svatby a nejistotě s partnerským vztahem v období těhotenství mluvila i Ela, která otěhotněla po ročním vztahu, a až poté spolu začali se Štefanem bydlet. Nyní již se Štefanem žijí 9 let a vychovávají děti ve věku 3 a 9 let. Ela popisuje, že tehdy odmítla Štefanovu žádost o ruku, protože se znali jen krátce.

O odmítnutí žádosti o ruku mluvily i další ženy (např. Věra či Ingrid). Je možné předpokládat, že jejich partneři cítili sociální očekávání, že mají v situaci těhotenství partnerku požádat o ruku. Reneflot [40] v této souvislosti zmiňuje, že muži s příchodem dětí mohou mít zájem formalizovat vztah, protože v případě jeho rozpadu jsou to zpravidla oni, kdo ztrácejí denní kontakt s dětmi. V současnosti Ela vyjadřuje stejně jako Stela nebo Zuzana obavu, že by případný vstup do manželství mohl negativně ovlivnit povahu vztahu a obává se obtížnější situace v případě rozpadu partnerského vztahu.

Na existenci věkových norem týkajících se rodinných tranzicí naráží i 23letá Nora, která neplánovaně otěhotněla v době, kdy studovala na odborném učilišti. Přestože s partnerem vychovávají pětileté dítě, stále se cítí na vdávání příliš mladá. Chce si být jistá, že partner už „*nebude dělat blbosti a tak*“. Za výhodu nesezdaného soužití ve svém případě považuje oddělené finance partnerů, protože její partner má dluhy, jinak ale považuje nesezdané soužití za podobné manželství.

Postmanželské nesezdané soužití s dětmi

Specifické postavení má v rámci rodinných drah nesezdané soužití rozvedených partnerů. Přestože rozvod manželství může často znamenat narušení reprodukční dráhy a vyšší pravděpodobnost nižší konečné plodnosti, než by tomu bylo při zachování manželství [41], rodinné dráhy rozvedených v našem výzkumu zahrnují nový partnerský svazek potvrzený společným rodičovstvím. Postmanželské nesezdané soužití představuje neúplnou instituci ze dvou důvodů: jednak jako nesezdaná rodina, a pokud jeden nebo oba z partnerů mají dítě/děti z předchozího vztahu, tak i jako rodina znovusložená či smíšená [42].

Rozvedení nejsou homogenní skupinou. Podobně jako svobodní uvažují někteří o manželství (např. Milena s Lubošem, Irena s Filipem nebo Věra). Jiní (např. vyučená Sylva a Oleg nebo vyučená Květa) spíše preferují nesezdané soužití. I přes celkově klesající sňatečnost v České republice zůstává podíl opakovaných sňatků relativně stabilní.

Důvody, které vstupují do úvah o změně rodinného stavu rozvedených komunikačních partnerů, se výrazně neliší od důvodů svobodných. Vzhledem k tomu, že obavy z případného rozvodu vyjadřují i svobodní, samotná zkušenost s rozvodem se nezdá být hlavním faktorem určujícím jejich postoje. Zajímavé je, že ti, kteří již mají předchozí zkušenost s manželstvím, zdůrazňují podobnost nesezdaného soužití s dětmi a manželství (např. Milena a Luboš, Irena a Filip nebo Věra). Podobně jako pro svobodné jsou motivem pro vstup do manželství právní rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím či výchova společného dítěte.

Na rozdíl od rodin, které nemají děti z předchozího vztahu, znovusložené rodiny při úvahách o vstupu do manželství narážejí na problém odlišných příjmení. Znovusložené rodiny, i když žena po svatbě přijme příjmení manžela, nemohou naplnit normu společného příjmení rodiny.

Znovusložené rodiny se dále cítí znevýhodněny tím, že v případě sociálních dávek jsou posuzovány jako rodina, ale nemohou využít odpočet daní (tj. partner nemůže uplatnit slevu na děti z předchozího manželství partnerky).

Pouze jediný pár (rozvedená Ingrid a svobodný Robert) uváděl, že využíval výhod tzv. účelového nesezdaného soužití [43]. Oba jsou vyučení, Ingrid je v současnosti nezaměstnaná. Žijí spolu 10 let a vychovávají společně tři děti (7, 18 a 22 let – dvě starší děti jsou z předchozího manželství Ingrid). Aby mohla Ingrid vystupovat před úřady jako samoživitelka, mají partneři formálně rozdílná trvalá bydliště a Robert má upravenou vyživovací povinnost vůči dítěti ze současného vztahu. Přesto ale ani Ingrid s Robertem nevyklučují vstup do manželství.

Vysokoškolačka Gábina naráží na existenci představ o vhodném časování vstupu do manželství, konkrétně na existenci horní věkové hranice a na vliv délky společného soužití.

„Já si myslím, že kdo se nestihne vdát do těch dvou let, nebo jsou starší, tak k tomu taky nenajdete takovou odvalu podle mě. Já to vidím, že když se nevdáte do třiceti let, tak to spolu souvisí, s tím pokročilejším věkem“ (Gábina, 37 let, VŠ, NS – 8 let, dítě 6 let, rozvedená).

Gábina a Ivan nicméně uvažují o vstupu do manželství před tím, než budou mít druhé dítě. Rovněž v případě Gábiny a Ivana je odklad či odklon od vstupu do manželství spojen s řadou dalších důvodů. Překážku Gábina viděla jednak v malém zájmu rodičů o organizaci její svatby a jednak ve vysokém pracovním vytížení svém i svého partnera, také vysokoškoláka. Zároveň Gábina poukazuje na to, že případný vstup do manželství by jim nepřinesl žádné výhody. Navíc naznačuje, že nepotřebuje manželství jako ekonomické zajištění. Nesezdané soužití chápe (stejně jako Brines a Joyner [38]) jako typ soužití s nižší ekonomickou závislostí, založený na více individualistických principech.

Dalším faktorem, který v případě rozvedených vstupuje do úvah o odkladu vstupu (odklonu od) do manželství, je časování svatby od ukončení předchozího manželství. V některých případech ani v době kolem narození dítěte nemusí být ještě předchozí manželství formálně rozvedeno. Tento faktor zmiňuje Šárka, která žije 24 let s o 16 let starším dvakrát rozvedeným Radimem, s nímž má 19letou dceru. Šárka uvádí, že nechtěla uspořádat svatbu bezprostředně po rozvodu partnera či na něho „tlačit“, čímž by potlačila symbolický význam vstupu do manželství. Radim a Šárka vyprávějí o sérii svých dosud neuskutečněných plánů na vstup do manželství. Podobně jako některé další páry narážejí na rozdílné představy o podobě svatby (Šárka by si přála větší svatbu, Radim naopak v úzkém kruhu). I když Radim preferuje nesezdané soužití na základě předchozí opakované zkušenosti s rozpadem vztahu několik let po svatbě, motivem pro úvahy o svatbě jsou pro něj jednak praktické důvody a jednak to, že ví, že by to Šárce, která nikdy nebyla vdaná, udělalo radost. Zdá se, že v případě, kdy je rozvedený jen jeden z partnerů, do úvah vstupuje i to, že druhý partner ještě v manželství nežil. Podobně, jak zmiňovala Anna či Ingrid, zkušenost s manželstvím může být vnímána jako součást „standardní“ rodinné dráhy.

Individualizace představ o průběhu rodinné dráhy a vstupu do manželství

Výpovědi komunikačních partnerů a partnerek dokládají posun k individualizaci představ o průběhu rodinné dráhy. Nesezdaní dávají velký důraz na možnost individuální volby rodinného uspořádání a rozmanitost modelů životního uspořádání. Tento postoj reprezentuje např. citát středoškolačky Šárky. Přestože již více než dvacet let žije v nesezdaném soužití, manželství neodmítá, ale dává důraz na individualizovanou volbu rodinného uspořádání.

„Já to беру tak, že každý si musí najít model, který jemu, jim vyhovuje. Já nejsem striktně ani proti svatbám, ani abych řekla, že nechci svatbu, že to nemá smysl, že je to přežitek, to si taky nemyslím. Myslím si, že každý musí jednat i podle momentální situace partnerů, jak se na co cítí nebo necítí“ (Šárka, 48 let, SŠ, NS – 24 let, dítě 19 let).

Postoje nesezdaných rodičovských párů můžeme považovat za projevy postupující individualizace [44, 45], reflexivní modernizace a transformace intimity [39]. Analýza rozhovorů naznačuje, v souladu s předpoklady perspektivy životní dráhy [22], že jsou postoje nesezdaných ovlivňovány jak zkušenostmi z původní rodiny (např. rozvodem rodičů), postoji blízkých (především postoji partnera/ky) a předchozími životními zkušenostmi, tak změnami v širším sociálním kontextu, ve kterém je nesezdané soužití čím dál běžnější.

Analýza rozhovorů s nesezdanými rodičovskými páry dokládá oslabování normativní vazby mezi vstupem do manželství a do rodičovství. Vstup do manželství pro ně není automatickou součástí rodinné dráhy, ale jen jednou z možností rodinného uspořádání stejně jako nesezdané soužití. Přesto ale v řadě případů zůstává vstup do manželství předmětem úvah, plánů, zvažování výhod a nevýhod a vyjednávání mezi partnery. I když někteří nesezdaní uvádějí, že o formální podobě vztahu nepřemýšlejí, rozhovory odkrývají širokou paletu pragmatických, hodnotových i emocionálních důvodů, kterými vysvětlují svoji rodinnou situaci [více viz 25, 37]. Tyto důvody se přitom mohou v čase měnit a mohou být přehodnocovány. Analýza rozhovorů proto odhaluje, že v řadě případů je vhodné se spíše než na důvody preference nesezdaného svazku zaměřit na důvody odkladu manželství (odklonu od manželství).

Tyto změny jsou posilovány růstem akceptace nesezdaných svazků veřejností. Nesezdaní se nesetkávají ve svém okolí s negativními reakcemi a znají ve svém okolí další nesezdané rodičovské páry. Posun k individualizaci představ nesezdaných o rodinné dráze zahrnuje: 1) diverzifikaci představ o vhodném časování vstupu do manželství s ohledem na věk i na délku soužití; 2) důraz na existenci situačních bariér vstupu do manželství; 3) oslabování vlivu původní rodiny; 4) zvažování výhod a nevýhod právního postavení manželů a nesezdaných partnerů; 5) různé vnímání symbolického významu manželství a nesezdaného soužití a různá konstrukce rozdílů mezi postavením manželů a nesezdaných partnerů a fungováním jejich vztahu.

Diverzifikace představ o vhodném časování vstupu do manželství

Provedený výzkum naznačuje, že zatímco některé normy, jako je následnost vstupu do manželství a do rodičovství, se ve vnímání nesezdaných oslabují, nesezdaní dávají důraz na jiná sociální očekávání. Mezi tyto normy patří například názor, že vstupu do manželství má předcházet společné nesezdané soužití a odmítání narychlo uspořádaných svateb.

Nesezdané páry často spojují vstup do manželství s věkovými očekáváními (kdy je člověk „příliš mladý“ nebo „starý“) a s představami o vhodné délce předchozího společného soužití. Pokud ale trvá společné soužití příliš dlouho, může být již „pozdě“ a vstup do manželství se již může začít zdát zbytečný. Odklon od vstupu do manželství tak paradoxně může souviset s prodlužováním společného bezdětného nesezdaného soužití a posunem vstupu do rodičovství ve vyšším věku. Do úvah o časování svatby vstupuje i věk dítěte, případně narození dalšího dítěte či doba uplynulá od předchozího rozvodu. Některé páry zmiňují, že se chtějí nebo se chtěly vzít do doby, než jejich dítě půjde do školy z důvodu obav ze stigmatizace dětí ve školním kolektivu či z důvodu obav z nejasností při kontaktu s institucemi (např. školou, lékařem), pokud by měli dítě a rodiče (resp. většinou matka) odlišná příjmení. Překvapivé je, že i nesezdaní, kteří deklarují, že jim nesezdané soužití vyhovuje, zmiňovali hypotetické okolnosti, za kterých by třeba někdy do manželství vstoupili (dvojsvatba rodičů a dospělé dcery, „rozmar staríků“ atd.). To svědčí o tom, že manželství má v rodinných drahách stále silné postavení a stále představuje určitou sociální normu, ke které se různým způsobem vztahují i dlouhodobě nesezdaní.

Důraz na existenci situačních bariér vstupu do manželství

S individualizací představ o vhodném časování vstupu do manželství souvisí i důraz, jaký kladou nesezdaní, kteří uvádějí, že by chtěli v budoucnu vstoupit do manželství, na vhodné podmínky a okolnosti a na to, že si chtějí svatbu „užít“. Vedle těhotenství komunikační partneři a partnerky zmiňují i další „překážky“ a okolnosti (např. nemoc v rodině, stěhování), které jim bránily v organizaci svatby v době před narozením dítěte.

Ačkoli vstup do manželství nevyžaduje organizaci nákladné či velké svatby, o nákladech na organizaci svatby či obavách z její organizace mluvila řada nesezdaných párů, které se účastnily výzkumu. Na význam časových a finančních nákladů při zvažování vstupu do manželství poukazuje i Reneflot [40]. Podle ní tyto náklady zdůrazňují především ženy a častěji než bezdětní je uvádějí nesezdané páry s dětmi.

K odkladu vstupu do manželství významně přispívají i rozdílné představy o průběhu svatby, a to jak mezi partnery, tak mezi nesezdanými páry a jejich rodiči či problémy se vztahy v rodině.

Oslabování vlivu původní rodiny

Součástí posunu k individualizaci představ o vstupu do manželství je oslabování vlivu původní rodiny. Nesezdaní, přestože jejich rodiče mají často konzervativnější názory, nepociťují tlak rodičů a rodiče respektují jejich volbu formy partnerského soužití. Přesto je ale pro některé páry, které plánují svatbu, právě vliv rodiny významným motivem pro

vstup do manželství. Naopak rozvedenou Gábinu odrazoval nezájem rodičů o svatbu. Helena připouští, že motivem, proč nevstoupila do manželství, byl určitý vzdor a snaha demonstrovat okolí, že vztah může fungovat i bez uzavření manželství. Nesouhlas okolí tedy může působit i opačně a může vést k silnějšímu důrazu na vlastní volbu podoby vztahu. Vliv původní rodiny se týká nejen deklarovaných postojů rodičů, ale také zkušenosti s fungováním původní rodiny, zejména s rozvodem rodičů.

Zvažování výhod a nevýhod manželství

Z rozhovorů vyplývá, že nesezdaní partneři zastávají rozmanité postoje k výhodám nesezdaného soužití a manželství. Není překvapující, že výhody manželství vnímají převážně ti, kteří o vstupu do něj uvažují. Právní výhody manželského stavu ale zmiňují i někteří nesezdaní, pro které je nesezdané soužití součástí hodnotových orientací a kteří o uzavření manželství nepřemýšlejí. Některé nesezdaní vnímají rozdíly v postavení manželů jako něco, co na ně vytváří tlak a „nutí“ je k manželství. Další naopak zdůrazňují absenci výhod manželství oproti současnému stavu (např. neexistenci novomanželských půjček či společného zdanění manželů).

Naproti tomu některé páry (Stela s Kamilem a Ingrid s Robertem) připouštějí, že nesezdaný stav jim přináší výhody v přístupu k sociálním dávkám. Pro páry v obtížné ekonomické situaci mohou být výhodou nesezdaného svazku oddělené finance partnerů. Jako výhoda nesezdaného svazku je některými komunikačními partnery a partnerkami zmiňováno vyhnutí se komplikacím s rozvodem. Tento důvod zmiňují jak ti, kteří mají již zkušenost s rozvodem, tak i svobodní. Vysoká rozvodovost a vnímání rizika rozvodu může přispívat k odkladu či odmítání vstupu do manželství zvláště v případech nejistoty ohledně stability partnerského vztahu.

Vnímání symbolického významu manželství a nesezdaného soužití

Zatímco pro některé komunikační partnery jsou právní důvody významným motivem, kvůli kterému zvažují uzavření sňatku, jiní zdůrazňují vnitřní důvody. Mezi ně patří např. chápání svatby jako společenské, romantické události, vnímání manželské rodiny jako „úplné“ a „správné“ rodiny nebo potřeba formálně potvrdit svůj vztah před narozením druhého dítěte.

Naopak ti, kteří preferují nesezdané soužití, chápou manželství jako akt mezi nimi a státem. Nesezdaný svazek považují za partnerství založené na vnitřním závazku, který nevyžaduje formální potvrzení.

Významným motivem zvažování uzavření sňatku je i postoj dítěte a jeho příjmení. Např. odlišná příjmení dítěte a jednoho z rodičů jsou něčím, co musí být dítěti vysvětleno a co může být zdrojem problémů. Jiní odlišná příjmení jako závažný problém nevnímají. Poukazují na nárůst rozmanitosti rodinných uspořádání, která nesplňují normu společného příjmení rodiny a místo významu společného příjmení zdůrazňují podstatu přibuzenství a kvalitu rodinných vztahů.

K přání vstoupit do manželství přispívá i nespokojenost s neurčitostí pojmenování nesezdaných partnerů. Neexistenci jednotného pojmenování partnerů žijících v nese-

zdaných svazcích můžeme považovat za doklad, že nesezdané soužití není plně institucionalizované [46]. Všechna pojmenování, s výjimkou označení druh, družka, které ale většina nesezdaných odmítá, mohou být chápána různými způsoby či plně nevystihují vztah nesezdaných partnerů [47].

Případný vstup do manželství je často spojován s anticipací změn, které by mohly ovlivnit povahu vztahu. Někteří nesezdaní, kteří odkládají či odmítají vstup do manželství, spojují manželství s jistotou, která podle jejich názoru může mít negativní dopad na kvalitu vztahu. Tento postoj je spojen i s obavami z případného rozvodu.

Podle Reneflot [40] do rozhodování o vstupu do manželství vstupují i sociální očekávání spojená s dělbou práce v rodině. Manželství je spojováno s tradičnější dělbou rodinných rolí a s vyššími nároky na muže v roli živitele rodiny [40]. Mnohé výzkumy dokládají, že nesezdaná soužití se vyznačují egalitárnější dělbou rolí [48, 49, 50] a nižší mírou finanční solidarity partnerů než u manželských párů [51, 52]. Předchozí výzkum na datech z České republiky ale ukazuje, že se v případě, kdy má nesezdaný pár dítě, rozdíl v hospodaření mezi nesezdanými a manželskými páry ztrácí [53]. Z provedených rozhovorů vyplývá, že přestože se v některých párech na chodu domácnosti a péči o děti podílejí oba partneři a někteří spojují nesezdané soužití explicitně s egalitárním rozdělením rolí v domácnosti, v jiných párech zůstává dělba rolí spíše tradiční. Vzhledem k rozmanitým uspořádáním dělby rodinných rolí nesezdaných párů se zdá, že se obavy ze změny týkají spíše partnerského vztahu než rozdělení rolí v rodině. Je ale možné namítnout, že v současné společnosti dochází k proměnám rolí manželů a že dělba rolí v manželství se stává předmětem vyjednávání a stává se variabilnější. Vstup do manželství tak nemusí znamenat očekávání „tradičnějšího“ rodinného uspořádání. Zatímco někteří se v souvislosti s plány na svatbu rozhodli zřídit si společný účet, další si chtějí zachovat oddělené účty i po vstupu do manželství.

Závěr

Tento článek se zaměřil na to, jak nesezdané páry konstruují svou rodinnou dráhu a jak se vztahují k sociálním normám a očekáváním o jejím průběhu. Provedené rozhovory dokládají, že období rozhodování o rodičovství, těhotenství i období po narození dítěte jsou okamžiky, kdy partnerské páry často zvažují změnu formy partnerského stavu. Předkládaný výzkum rozlišil typy nesezdaných párů s dětmi na základě jejich rodinné situace před narozením prvního společného dítěte, jejich plánů a současných postojů k nesezdanému soužití. Potvrdil, že i v České republice existuje variabilita typů nesezdaných svazků s dětmi, jak je rozlišili Heuveline a Timberlake [20].

Kvalitativní výzkum nesezdaných rodičovských párů podrobněji dokumentuje individualizaci představ nesezdaných o průběhu rodinné dráhy, včetně kombinace libe-

rálních a tradičních postojů (např. názoru, že úplnou rodinou je až manželská rodina). Přestože někteří nesezdaní o vstupu do manželství uvažují, mají rozmanité představy o vhodném časování tohoto životního kroku s ohledem na věk a délku společného soužití a jeho podmínek, které mohou být v průběhu času přehodnocovány. Na jednom pólu stojí nesezdaní partneři, kteří se shodují na tom, že rodičovství v nesezdaném soužití je pro ně preferovanou formou rodinného uspořádání a alternativou vůči manželství. Na druhém pólu jsou naopak páry, které rodičovství v nesezdaném soužití shodně považují za přechodný stav a plánují vstup do manželství. Mezi těmito krajními póly se pak nacházejí nesezdané páry, které zdůrazňují podobnost nesezdaného svazku s dětmi s manželstvím a vnímají nesezdaný svazek s dětmi jako faktické manželství. Nesezdané soužití jim v současné době vyhovuje, zároveň ale mnohdy nevylučují, že do manželství v budoucnu z nejrůznějších důvodů vstoupí. V některých případech se představy partnerů o preferovaném rodinném uspořádání či o způsobu organizace svatby rozcházejí. Přestože je současný stav jakýmsi kompromisem, tato situace není předmětem zásadního konfliktu mezi partnery a otázka vstupu do manželství často zůstává do budoucna otevřená.

Realizovaný kvalitativní výzkum umožnil podrobnější analýzu motivací a postojů nesezdaných párů. Vedle důvodů, které je od manželství odrazují, odhalil i důvody, které motivují k úvahám o vstupu do manželství, jako jsou vnímání významu manželství, postoj a přijetí dítěte a nespokojenost s pojmenováním nesezdaných partnerů.

Analýza rozhovorů dále ukázala, že projevem individualizace představ o vstupu do manželství je i důraz na existenci situačních bariér organizace svatby a odlišné vnímání rozdílů mezi nesezdaným soužitím a manželstvím. Součástí těchto změn je i oslabování vlivu rodičů na rodinné uspořádání a nárůst akceptace nesezdaných svazků obecně.

Na rozdíl od zjištění zahraničních studií nesezdaní v realizovaném kvalitativním výzkumu neuváděli jako podmínku vstupu do manželství zlepšení ekonomické situace rodiny a získání stabilního zaměstnání. Ekonomické důvody byly zmiňovány především v souvislosti s finančními náklady na uspořádání svatby. Jen ojediněle nesezdaní s nižším vzděláním a s nízkým ekonomickým postavením uváděli, že nevstoupit do manželství je pro ně výhodné z důvodu sociálních dávek.

I když na základě provedeného výzkumu není možné odpovědět na otázku, zda ty páry, které hovoří o odkladu vstupu do manželství, do manželství skutečně vstoupí, provedený výzkum dokládá nárůst individualizace norem o průběhu rodinné dráhy a rozvolňování následnosti vstupu do rodičovství a do manželství.

Poděkování

Práce na tomto článku byla podpořena projektem GA ČR č. P404/11/0145.

L I T E R A T U R A

- [1] Sobotka T, Toulemon L. Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe. *Demographic Research* 2008;19(6):85–138.
- [2] Nazio T. *Cohabitation, Family and Society*. London: Routledge; 2008.
- [3] Kiernan K. Unmarried Cohabitation and Parenthood in Britain and Europe. *Law & Policy* 2004;26(1):33–55.
- [4] Vývoj obyvatelstva v České republice v roce 2012. Praha: Český statistický úřad. [online] [cit. 2013-10-19]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4007-13>
- [5] Fialová L. Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století. *Demografie* 2007;49(4):230–43.
- [6] Hamplová D. (ed.). Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.; 2007.
- [7] Rabušic L, Hamanová J. Hodnoty a postoje v ČR 1991–2008. *Pramenná publikace European Values Study*. Brno: Masarykova univerzita; 2009.
- [8] Chaloupková J. Nejdříve dítě, potom svatba? Rodinné dráhy neprovdaných matek. Gender, rovné příležitosti, výzkum 2011;12(2):30–9.
- [9] Van de Kaa D. *Europe's Second Demographic Transition*. Washington: The Population Reference Bureau; 1987.
- [10] Blossfeld HP, Klijzing E, Mills M, Kurz K (eds.). *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London: Routledge; 2005.
- [11] Oppenheimer VK. Cohabiting and marriage during young men's career-development process. *Demography* 2003;40(1):127–49.
- [12] Reed JM. Not Crossing the "Extra Line": How Cohabitors With Children View Their Unions. *Journal of Marriage & Family* 2006;68(5):1117–31.
- [13] Edin K, Reed JM. Why don't they just get married? Barriers to marriage among the disadvantaged. *The Future of Children* 2005;15(2):117–37.
- [14] Smock PJ, Manning WD, Porter M. "Everything's There Except Money": How Money Shapes Decisions to Marry Among Cohabitors. *Journal of Marriage and Family* 2005;67(3):680–96.
- [15] Edin K, Kefalas MJ, Reed JM. A peek inside the black box: What marriage means for poor unmarried parents. *Journal of Marriage and Family* 2004;66(4):1007–14.
- [16] Gibson-Davis CHM, Edin K, McLanahan S. High Hopes but Even Higher Expectations: The Retreat From Marriage Among Low-Income Couples. *Journal of Marriage and Family* 2005;67(5):1301–12.
- [17] Chaloupková J. De-standardization of Early Family Trajectories in the Czech Republic: A Cross-cohort Comparison. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 2010;46(3):427–51.
- [18] Elzinga CH, Liefbroer AC. De-standardization of Family-Life Trajectories of Young Adults: A Cross-National Comparison Using Sequence Analysis. *European Journal of Population* 2007;23(3–4):225–50.
- [19] Brückner H, Mayer KU. De-standardization of the life course: what it might mean? And if it means anything, whether it actually took place? In: Ross M (ed.). *The Structure of the Life-Course: Standardized? Individualized? Differentiated?* London: Elsevier; 2005, pp. 27–53.
- [20] Heuveline P, Timberlake JM. The Role of Cohabitation in Family Formation: The United States in Comparative Perspective. *Journal of Marriage and Family* 2004;66(5):1214–30.
- [21] Levy R. Why Look at Life Course in an Interdisciplinary Perspective? In: Levy R, Ghisletta P, le Goff JM et al. (ed.). *Towards an interdisciplinary perspective on the life course*. London: Elsevier; 2005, pp. 3–32.
- [22] Giele JZ, Elder GE. Life Course Research: Development of a Field. In: Giele JZ, Elder GH (eds.). *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. London: Sage; 1998, pp. 5–27.
- [23] Liefbroer AC, Billari FC. Bringing norms back in: a theoretical and empirical discussion of their importance for understanding demographic behaviour. *Population, Space and Place* 2010;16(4):287–305.
- [24] Buchmann M. *The Script of Life in Modern Society: Entry into Adulthood in a Changing World*. Chicago: University of Chicago Press; 1989.
- [25] Vítečková M. Nesezdané soužití párů s dětmi. Dizertační práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita; 2011.
- [26] Švaříček R, Šedová K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál; 2007.
- [27] Strauss A, Corbinová J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert; 1999.
- [28] Kaufmann JC. *Chápající rozhovor*. Praha: SLON; 2010.
- [29] Perelli-Harris B, Kreyenfeld M, Sigle-Rushton W, Keizer R, Lappegård T, Jasilionienė A. The increase in fertility in cohabitation across Europe: examining the intersection between union status and childbearing. MPIDR Working Paper, Series No: WP-2009-021. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research; 2009.
- [30] Vidovičová L, Gregorová E. Věkové normy v sociologické perspektivě. *Sociální studia* 2007;4(1–2):201–17.
- [31] Settersten RA, Jr. The Salience of Age in the Life Course. *Human Development* 1997;40(5):357–81.
- [32] Moors G. Values and Living Arrangements: a Recursive Relationship. In: Waite L (ed.). *The Ties that Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. New York: Aldine de Gruyter; 2000, pp. 212–26.
- [33] Lauer S, Yodanis C. The Deinstitutionalization of Marriage Revisited: A New Institutional Approach to Marriage. *Journal of Family Theory & Review* 2010;2(1):58–72.
- [34] Perelli-Harris B, Gassen NS. The reciprocal relationship between the state and union formation across Western Europe: policy dimensions and theoretical considerations. MPIDR Working Paper. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research; 2010.
- [35] Orloff AS. Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. *American Sociological Review* 1993;58(3):303–28.
- [36] Zeman K. Nemanželská plodnost – demografický přehled. In: Hamplová D. (ed.). *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.; 2007, pp. 17–27.
- [37] Vítečková M. Rodičovství v nesezdaném soužití. In: Chaloupková J (ed.). *Proměny rodinných a profesních startů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.; 2010, pp. 117–50.

- [38] Brines J, Joyner K. The Ties That Bind: Principles of Cohesion in Cohabitation and Marriage. *American Sociological Review* 1999;64(3):333–55.
- [39] Giddens A. The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Cambridge: Polity Press; 1992.
- [40] Reneflot A. A gender perspective on preferences for marriage among cohabitating couples; 2006:311–28. *Demographic Research*. [online] [cit. 2011-9-14]. Dostupné z: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol15/10/>
- [41] Pakosta P. Jedináčkovství a rozvod – vliv rozvodu na reprodukční dráhu žen. *Sociální studia* 2008;5(2):55–68.
- [42] Sweeney M. Remarriage and Stepfamilies: Strategic Sites for Family Scholarship in the 21st Century. *Journal of Marriage and Family* 2010;72(3):667–84.
- [43] Soukupová E. Neprovdané matky v sociálním systému. In: Hamplová D (ed.). Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.; 2007, pp. 79–98.
- [44] Beck U. Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě. Praha: Sociologické nakladatelství; 2004.
- [45] Beck U, Beck-Gernsheim E. The Normal Chaos of Love. Cambridge: Polity Press; 1995.
- [46] Manning W, Smock PJ. Measuring and Modeling Cohabitation: New Perspectives From Qualitative Data. Working Paper Series 2004–10. Bowling Green: Bowling Green State University; 2004.
- [47] Vítěčková M, Jílková L. Nesezdané soužití – otázka pojmenování. *Lidé města*. 2010;13(1):73–86.
- [48] Baxter J. To Marry or Not to Marry: Marital Status and the Household Division of Labor. *Journal of Family Issues* 2005;26(3):300–21.
- [49] Hamplová D. Marriage and cohabitation: Qualitative differences in partnership arrangements. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 2002;38(6):771–88.
- [50] Gupta S. The Effects of Transitions in Marital Status on Men's Performance of Housework. *Journal of Marriage and Family* 1999;61(3):700–11.
- [51] Kenney C. Cohabiting Couple, Filing Jointly? Resource Pooling and U.S. Poverty Policies. *Family Relations* 2004;53(2):237–47.
- [52] Heimdal KR, Houseknecht SK. Cohabiting and Married Couples' Income Organization: Approaches in Sweden and the United States. *Journal of Marriage and Family* 2003;65(3):525–38.
- [53] Chaloupková J. Dohromady, nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů. *Sociologický Časopis/Czech Sociological Review* 2006;42(5):971–86.